

ПРИРОДА І ФУНКЦІЇ КОДУ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВА У СУЧАСНІЙ НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Мета роботи. Дослідження пов'язане із визначенням теоретичних питань, які спрямовані на виявлення природи і функції коду в культурі і мистецтві з точки зору різноманітних концепцій і парадигм у сучасній науковій літературі. **Методологія** дослідження полягає у застосуванні системного підходу, який розкриває особливості природи і функції коду культури і мистецтва. **Наукова новизна** роботи – у розширенні уявлень про природу і функції культурного коду. На основі досліджень загально-семантичного і культурологічного наповнення поняття "код" визначені його основні дефініції, присутність і розуміння у науковій (філософія, математика, інформатика, семіотика, лінгвістика, культурологія, літературознавство, мистецтвознавство тощо) та ненауковій (міфологія, релігія, мода, художня творчість, повсякденне життя, соціокультурна діяльність людей) сферах. **Висновки.** Проблема коду культури і мистецтв належить до міждисциплінарної сфери гуманітарної і природничої галузей знання. Семіотична природа коду має довготривалу історію і пов'язана з процесом кодування інформації у різних формах духовної культури та мистецтва. Код – це формула, штамп, образ, знак, символ, які мають незмінні якості, але можуть трансформуватися залежно від культурно-історичного середовища. Визначені основні види культурних кодів: логічний, семантичний, стилістичний, соціокультурних відносин, взаєморозуміння. Будь-який код є частиною комунікативного процесу, тож має бути зрозумілим і пізнаваним усіма учасниками спілкування. Його функції у комунікації – інтерсуб'єктивність, інтерактивність, перцептивність сприйняття і пізнання.

Ключові слова: код, природа коду, функції коду, функції коду мистецтва, природа коду мистецтва.

Афонина Елена Стальевна, кандидат искусствоведения, доцент, докторант Национальной академии руководящих кадров культуры и искусства

Природа и функции кода культуры и искусства в современной научной литературе

Цель работы. Исследование связано с определением теоретических вопросов, направленных на выявление природы и функций кода в культуре и искусстве с точки зрения различных концепций и парадигм в современной научной литературе. **Методология** исследования заключается в применении системного подхода, который ориентируется на познание природы и функций кода культуры и искусства. **Научная новизна** работы – в расширении представлений о природе и функциях культурного кода. На основе исследованной семантического и культурологического наполнения понятия "код" определены его основные дефиниции, присутствие и понимание в научной (философия, математика, информатика, семиотика, лингвистика, культурология, литературоведение, искусствоведение и т.д.) и ненаучной (мифология, религия, мода, художественное творчество, повседневная жизнь, социокультурная деятельность людей) сферах. **Выводы.** Проблема кода культуры и искусств относится к междисциплинарной сфере гуманитарной и естественной отрасли знания. Семіотическая природа кода имеет длительную историю и связана с процессом кодирования информации в различных формах духовной культуры и искусства. Код – это формула, штамп, образ, знак, символ, которые имеют постоянные качества, но могут трансформироваться в зависимости от культурно-исторической среды. Определены основные виды культурных кодов: логический, семантический, стилистический, социокультурных отношений, взаимопонимания. Любой код является частью коммуникативного процесса, поэтому должен быть понятным и узнаваемым всеми участниками общения. Его функции в коммуникации – интерсубъективность, интерактивность, перцептивность восприятия и познания.

Ключевые слова: код, природа кода, функции кода, функции кода искусства, природа кода искусства.

Aphonina Olena, PhD in Arts, associate professor, doctoral student of National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts

The nature and functions of culture and art code in the contemporary scientific literature

Objective. The research deals with the definition of theoretical questions aimed at identifying the nature of the code and its functions in culture and arts from the point of view of the different concepts and paradigms in the modern scientific literature. **The methodology** of the study is to apply a systematic approach that focuses on the study of the nature and functions of the code of culture and arts. **The scientific novelty** of this work is to extend the concepts of the nature and functions of the cultural code. Based on the research of semantic and cultural content of the concept "code" the study gives its basic definitions, identifies its presence and comprehension in the scientific (philosophy, mathematics, computer science, semiotics, linguistics, cultural studies, literature, art, etc.) and non-scientific sphere (mythology, religion, fashion, artistic creativity, everyday life, socio-cultural activities of people). **Conclusions.** The problem of culture and art code belongs to interdisciplinary field of humanitarian and natural disciplines. The semiotic

nature of the code has a long history and is associated with the process of encoding of information in various forms of spiritual culture and arts. Code is a formula, stamp, image, sign, symbol, which have constant quality, but can be transformed depending on the cultural and historical environment. The main types of cultural codes are the following: logical, semantic, stylistic, socio-cultural relations and mutual understanding. Any code is part of the communicative process, therefore, must be recognized and understood by all participants of communication. Its functions are in the communication – intersubjectivity, interactivity, perception and cognition.

Key words: Code, the nature of the code, functions of the code, functions of the art code, nature of the art code.

Актуальність теми дослідження. Художня культура накопичила арсенал знаково-символічних моделей та артефактів, які в процесі художньої творчості концентрують здобутки і переживання митців. Ними стають практично будь-які предмети та речі, природні і соціальні процеси, антропоморфні та абстрактні зображення, фантастичні істоти тощо, які спочатку потребують кодування, а згодом – відповідного декодування, розшифровки, прочитання, герменевтичного "розуміння". Тому актуальними для сучасного мистецтва є вивчення природи і функцій кодів культури і мистецтва.

Досліджуючи загально-семантичне і культурологічне наповнення поняття "код", неможливо не визначити основні дефініції "коду" взагалі, його присутність і розуміння в різних напрямках науки, філософії культури, мистецтва. До категорії "коду" зверталися філософи, культурологи, мистецтвознавці в межах концепцій семіотики, структуралізму, постструктуралізму, лінгвістики, теорії інформації та комунікації (Р. Барт, Ю. Лотман, К. Шенон, У. Еко, Р. Якобсон та ін).

Мета дослідження полягає у визначенні теоретичних питань, спрямованих на виявлення природи і функцій коду в культурі і мистецтві з точки зору різноманітних концепцій і парадигм у сучасній науковій літературі.

Виклад основного матеріалу. Щоб забезпечити розуміння природи та специфіки культурного коду, у межах структуралізму і постструктуралізму український філософ-культуролог О. Кирилюк вивчає ідентичні елементи у різних типах культурно-світоглядної свідомості, або *світоглядні коди*. Для цього дослідження залучені базисні категорії культури, "категорії граничних підставин" (далі – КГП) [3].

У зміненому вигляді в історичних типах світогляду ці категорії виступають як генетивна, вітальна, мортальна та імортальна універсалії культури. Природні засоби реалізації зазначеної формули перетворюються у своєрідні "коди" культурної свідомості – трансформовані в культурі та переосмислені у світоглядній свідомості базисні форми підтримки та подовження життя [3]. Відповідно до перерахованих вище функцій О. Кирилюк вважає, що вони можуть бути аліментарним, еротичним (у широкому сенсі, пов'язаним із усіма проявами репродуктивної функції, включно із духовними почуттями, формами поведінки, соціальними інститутами сім'ї та шлюбу), агресивним та інформаційним кодами, що включені до цієї свідомості у якості універсальних класифікаторів КГП [3].

На основі ідей Ф. де Соссюра про мову як "систему диференційованих знаків, відповідних диференційованим поняттям" [9, 49], О. Кирилюк робить власні припущення щодо мови, яка являє собою комбінацію КГП та відповідних кодів світоглядної свідомості. Проте як між самими КГП, так і між кодами можлива складна взаємодія. Накладення (контамінація) кодованих КГП-структур культурних текстів один на одного виражається у змішуванні мотиву смерті та народження, життя та смерті, смерті та безсмертя. Єдність генетивної, мортальної та імортальної КГП може доповнюватися взаємним накладенням кодів, що співпадає з думками Р. Барта про поєднання різних кодів в одному творі.

Методологічна орієнтація О. Кирилюка на семіотичні, постструктуралістські механізми на існування взаємодії культурних форм, запозичених з інших епох та культур до сучасної культури предметно-практичних реалій, створюють категоріально-поняттєвий апарат, своєрідні "методологічні тенети". Вони накладаються на культурний матеріал, дозволяючи виводити на поверхню його прихований універсально-культурний зміст та встановлювати його глибинну тотожність із іншим культурним матеріалом: 1) категорії граничних підстав (народження, життя, смерть та безсмертя), зв'язані у єдину світоглядну формулу "ствердження життя, подолання смерті, прагнення до безсмертя"; 2) світоглядні коди, тобто перетворені в системах культури соціалізовані базисні життєві функції підтримки життя (аліментарний, еротичний, агресивний та інформаційний) [3].

Поділивши рівні світовідношення, на яких здійснюється функціонування КГП та світоглядних кодів, О. Кирилюк розрізняє предметно-практичний, обрядово-ритуальний, духовно-практичний та теоретичний рівні. Вчений визнає наявність контамінації КГП та світоглядних кодів та акцентує увагу на наявності сильних та слабких форм КГП та їхніх кодів.

Для осмислення сучасної культури постмодерністської ситуації головним в дослідженні О. Кирилюка є те, що сутність відмінностей між різними типами культур полягає не в тому, що робить людина даної культури, а в тому, як вона це робить. Тож, виявляючи в сучасних культурних текстах категорії граничних підставин або світоглядні коди, відбувається презентація світоглядної

кодифікації та їхньої контамінації на тому чи іншому рівні світовідношення у тій чи іншій силі їхнього прояву.

Функції "коду" виявляються у передачі, обробці, зберіганні, запам'ятовуванні різноманітної інформації. Коди культури пов'язані зі зведенням інформації до архетипу, кенотипу, сигнатури і відповідною системою умовних знаків (символів, кодомовних позначень) для створення художнього образу. З точки зору теорії комунікації активне осмислення природи множинності художніх текстів і кодів відбувається в дослідженнях Ю. Лотмана, в яких він розходиться з позиціями представника "формальної школи" Р. Якобсона [7]. Адаже у Р. Якобсона лінгвоцентризм, спрощений схемою комунікації, принципово відрізняється від плюралізму культурних кодів.

Мовно-комунікативна діяльність, мова в дії, а не структура-знак, включення до тексту упорядкованої чи кодової структури стали основними проблемами для російського лінгвіста, семіотика, літературознавця Р. Якобсона предметом культурологічного вивчення. Він сприяв встановленню продуктивного наукового діалогу між європейською і американською культурними традиціями, французьким, чеським і російським структуралізмом, між лінгвістикою і антропологією, між лінгвістикою і психоаналізом, теорією комунікацій та культурологією. З точки зору комунікативної концепції культурного коду він уважав, що усі види мистецтва, об'єднуючись, утворюють мережу художніх конвенцій, а оригінальність твору обмежується художнім кодом, який домінує в дану епоху і в даному суспільстві. Навіть непогора художника встановленим правилам не в змозі вплинути на код твору, який новатор-митець прагне зруйнувати. Тобто, код є сталою системою правил в культурі та мистецтві. Якобсон вважав, що існують знакові систем, механізм функціонування яких не тотожний повсякденній мові (кіно, музика), але, сигніфікація (процес означування) – це явище, яке охоплює весь культурний універсум, і задача семіотики в тому, щоб дослідити міждисциплінарні відношення і виявити постійні та універсальні механізми означування (в тому числі кодування). Тут відповідні методи аналізу, на погляд Якобсона – це метод бінарної опозиції, виявлення симетрії і асиметрії, виявлення формальних структур, кристалізація змісту творів.

Мета будь-якої комунікації в культурі – у адекватності спілкування та розумінні повідомлення. В основі комунікації покладений культурний (інформаційний) код та однаковий обсяг пам'яті (тезаурус) того, хто передає і того, хто сприймає; один і той самий контекст сприйняття (соціальний, культурний, інтертекстуальний, ідеологічний). Процес декодування є досить складним тому, що учасники комунікації користуються різноманітним набором кодів і субкодів. Загальна модель комунікації – відправник, контекст ("референт"), повідомлення, канал, контакт (фізичний канал, психологічний зв'язок між адресатом і адресантом), код, повідомлення і адресат (реципієнт).

Недарма з ім'ям Р. Якобсона в культурології пов'язані ідеї теорії комунікації, в якій він виділяє шість мовно-комунікативних функцій: емотивну (експресивну), конативну (апелятивну), фатичну, референтивну (комунікативну), метамовну, поетичну. Кожна мовно-комунікативна функція має своє соціокультурне спрямування. Емотивна функція викликає емоційний відгук у реципієнта і представлена суто емоційним шаром мови (наприклад, вигуками). Емотивна мова виконує емоційну функцію і більш близька до поетичної мови. Конативна (апелятивна, або як засіб засвоєння) функція орієнтована на адресата. Різновидами комунікативних функцій, за Р. Якобсоном, також є: фатична – для підтримки комунікації; метамовна – для встановлення тотожності висловлювання; поетична – для зосередження та спрямованості уваги на концентрованому повідомленні (як приклад – прислів'я).

Усі функції комунікації як кодомовної структури зберігають інформацію, яка транслюється, передається, зберігається як культурний код.

Р. Якобсон розглядає моделі комунікації, де код може бути однією із цих моделей. Цікаво, що в культурологічній енциклопедії [6] в розділі "Код і комунікація" визначені види кодів (семантичний, стилістичний, логічний, соціокультурний, код авторитету і код відносин), які забезпечують різні етапи спілкування. Кожен код спрямований на орієнтацію в культурі, а план кодування, звернений до свідомості, може бути ідеєю.

Широко звертаються до поняття "код" технічні науки та інформатика.

Код мови у програмуванні походить від двосимвольного або трисимвольного скорочення назв національної мови [10]. В теорії інформації (К. Шенон) "код" передає сукупність сигналів, які виконуються безпосередньо центральним процесором комп'ютера без транслятора [10]. Крім того, коди корекції помилок і коди для зберігання (або передачі) даних (Хеммінга, Ріда-Соломона, Ріда-Мюллера, Волша-Адамара, Бозе-Чоудхурі-Ночквенгем, Turbo, Golay, Гоппе) мають *бінарну основу* (парність та просторово-часовість кодів), що нагадує "подвійність кодування" в культурних кодах.

Аналіз проблем коду і "подвійного кодування" потребує адекватної оцінки і в психології. Психологічні інформаційні коди мають властивість як збереження, так і трансформації у певних межах. Так в

енциклопедії "Постмодернізм" відзначається, що "модерністські стилі перетворюються в постмодерністські коди" [8, 607]. Цьому сприяє те, що в сучасній культурі відбувається колосальне розростання соціальних кодів у професійні та дисциплінарні (наприклад, у вигляді символів у програмуванні, здавна – музиці). На думку Ф. Джеймісона, вони засвідчують етнічну, статеву, расову, релігійну та класову приналежність і тому стають навіть політичним феноменом, демонструючи проблеми мікрополітики [8].

Формуванням та розробкою цієї концепції в теорії та в практиці інформаційного кодування займався канадський психолог А. Пайвіо. Обробка візуальної і вербальної інформації вимагає, на думку вченого, наявності різних систем. Ці системи створюють самостійні репрезентації (вербальні і візуальні коди). Візуальний код забезпечує вирішення завдань одномоментного просторового плану. Вербальний код забезпечує вирішення завдань абстрактної символіки, що розгортаються в часі. Кожна підсистема організована ієрархічно, і включає в себе чотири рівні: первісну сенсорну обробку; контактну інформацію з системою довготривалої пам'яті; асоціативний рівень, який активує схожі сліди пам'яті; референційний рівень, що передбачає взаємодію вербальної і візуальної систем, що виражається в "референції".

Відтак, гіпотеза подвійного кодування А. Пайвіо пояснює динаміку розумового процесу з переважною опорою на візуальні або вербальні елементи. Додаток цієї гіпотези до психолінгвістики дає наступна схема побудови мовних пропозицій: конкретні речення обробляються в рамках образної системи кодування, а абстрактні – в рамках вербальної. В експериментах було показано, що в конкретних реченнях швидше виявляються зміни сенсу, ніж порядку слів, у абстрактних – навпаки [11].

Застосування терміна "код" в антропокультурній лінгвістиці вивчає українська Н. Андрейчук. Дослідниця пропонує концепцію, за якою "мовнокультурні коди є частковим випадком культурних кодів, які забезпечують передумови комунікації, а їх оформлення відіграє визначальну роль у формуванні національно-культурного простору. Антропокультурна лінгвістика передбачає дослідження зв'язку мови (лексико-семантичний опис як продукт культурної історії), культури (система цінностей, що визначає спосіб життєдіяльності), історії (екстрасоматичний контекст) [1, 116].

У літературознавстві код також є системою знаків та символів, за допомогою яких текст створюється, передається, сприймається й зберігається. Однією із умов його функціонування є те, що літературний код має бути зрозумілим усім учасникам художньо-комунікаційного процесу: автор-твір-читач. Як і в семіотиці, так і літературі, "код" дозволяє розкрити механізм народження змісту повідомлення, що засновано на законах психології, коли "код" і подальший процес кодування пов'язані із довгостроковою пам'яттю [8, 54].

Код у музиці пов'язаний з назвою "музична coda (outro)", яка є заключною частиною музичного твору та підсумком, у якому проходить інтерпретована музична тема. Але одним із найважливіших різновидів культурного коду в музичному мистецтві є інтонація. У ХХ столітті, починаючи від Б. Асаф'єва, інтонація розглядається як глибинний прояв історично мінливої й суспільно детермінованої музичної діяльності індивіда. Інтонація є носієм музичного змісту, що ріднить її з інтонацією у мовленні та вказує на спільність їх походження. Але водночас, якщо при мовленні основне смислове навантаження знаходить своє втілення у слові, а інтонуювання грає допоміжну роль, у музиці власне інтонації відводиться провідна роль. У цьому розумінні поняття інтонації охоплює широкий комплекс засобів музичної виразності – звуковисотних, ритмічних, тембрових та інших, що зумовлюють емоційне і смислове значення для сприймання [2], тож, на нашу думку, природа музичного коду в музичній інтонації, ритмоформулах, тембрових комплексах тощо.

Виходячи з цього, поняття "генетичний код жанру" використовується в аналізі музичних творів. У поезії використовується схожа назва (cauda), яка означає додатковий вірш у сонеті. Інтонаційний словник епохи Б. Асаф'єва та психологічний словник інтонаційного слуху Д. Кірнарської включають в себе розмаїті "лейбли" інтонованих емоцій і музичних переживань: радість, сум, страх, гнів. Кожна з цих інтонацій є кодом для аналізу музичного твору, тому що містить закодовану музичну інформацію [4, 224].

Виникнення і сутність комунікативних архетипів як універсальних семіотичних кодів вивчає російська дослідниця, музикознавець, психолог Д. Кірнарська на прикладі музичного мистецтва. Вона вважає, що передача інформації є фундаментальною рисою універсальних ознак сутності живої матерії. На її думку, інформаційний обмін виник на початку зародження життя і пройшов кілька етапів розвитку живої матерії.

Перший етап пов'язаний з "долюдськими" формами комунікації, тобто з просторово-часовими і органічними процесами, які є укоріненими в природі: це тілесно-кінестетична, просторова, органічна комунікації. Вони характеризують інформаційний обмін в межах біосфери. Обмін тут здійснюється на безпосередньому рівні за допомогою органів чуття і не пов'язаний з семіотичними, тобто знаково-символічними, кодовими системами [4].

Другий етап, на думку вченої, є соціальною комунікацією, яка пов'язана з передачею відносин, комунікативних намірів та іншої емоційної інформації між людьми. Соціальна комунікація сягає корінням "долюдського" спілкування і переходить в людському соціумі в нову якість, обумовлену знаковими носіями інформації, які передаються звуками і візуальними символами. Цей етап спирається на мову, літературу, живопис, музику та інші види мистецтва, на що вказували у своїх ученнях Ю. Лотман, Ф. Соссюр та ін.

Третій етап – це гносеологічна комунікація, яка пов'язана з передачею ідей і рефлексивних думок. Цей тип комунікації спирається на ноосферу, концептосферу, семіосферу та вищі інтелектуальні здібності людини, припускаючи існування особливих знаково-символічних систем і кодів (письмова мова, математичні символи, цифрові коди та інші штучні мови, створені зі спеціальною метою).

Фундаментальною ознакою соціуму та його культури є позначені і прийняті всіма членами суспільства коди (зокрема, соціальні ролі), а головне – способи їх утвердження і функціонування.

Одним з найважливіших способів генези та інкультурації кодів є формування комунікативних архетипів – універсальних звукових, зорово-просторових і моторно-пластичних знаків, що символізують певні соціальні відносини і ролі [4, 77]. Ці архетипи визначають типи, змісти і форми культури.

Перший архетип, архетип "заклику" ("призову"), зазначений у найдавніших фольклорних зразках, позначає спілкування лідера і натовпу: від лідера виходить спонукаючий імпульс, наказ, надихаючий знак, тобто заклик, який володіє значним суспільним змістом [4, 78]. Він зародився у ході військових конфліктів, під час полювань і має відтак певну активність, агресивність і пафос. Його звуковий образ-код відрізняється гучністю, розложисто висхідною звуковою лінією, широтою діапазону. Візуально-просторовий код архетипу заклику (призову) тяжіє до широких, часто зигзагоподібних ліній, великим обсягом звукової маси. Моторно-пластичні асоціації цього коду-архетипу пов'язані із закличними жестами, активними рухами, стрибками і поштовхами. Архетип заклику відомий в мистецтві також і в полегшеному варіанті. Наприклад, він використовується в розважальних жанрах музики, має менш владний і серйозний характер та тяжіє до жарту, як, скажімо, канкан або застільна пісня [4, 79].

Другий архетип, архетип "прохання", також відомий з найдавніших форм культури, зокрема, фольклору і пов'язаний з благанням, молитвою про помилування або дарування благ. Цей архетип позначає певне соціальне відношення: нижчого до вищого, слабкого до сильного, підлеглого до можновладця. Він в усьому протилежний архетипу заклику, адже звуковий образ-код архетипу "прохання" тяжіє до помірної тихої звучності, плавних округлих звукових ліній. Його зорово-просторовий малюнок і моторно-пластичне наповнення нагадують фігуру поклону, реверанс, гнучкий спадаючий додолу жест. Між іншим, вся лірична сфера в музиці пов'язана з цим архетипом "прохання" і спирається на його ритміко-мелодичні та гармонічні коди [4, 80].

Третій комунікативний архетип – архетип "ігри" – побудований на спілкуванні рівних з рівними у святково-ігрових ситуаціях, де статусна перевага та ієрархічні соціальні ролі зняті й нівельовані. Такими є дитячі ігри, танці, хороводи та подібні їм ситуації, коли члени суспільства відчують єднання у спільній радості. У семіотиці коду тут переважають переривчасті, хвилеподібні лінії, що тяжіють до кругових рухів, рівномірності ритму, вивертливим жестам, ковзаючим моторно-пластичним асоціаціям. Цей код-архетип поширений у багатьох видах віртуозної музики, у жартівливих і карнавальних сценах тощо [4, 81-82].

Четвертий комунікативний архетип – архетип "медитації" – пов'язаний із монологічним спілкуванням в стилі solo, коли душа говорить сама з собою, або в молитві – із божеством. У відповідних мелодіях панує тиха звучність, нескінченні стрічкоподібні лінії, варіантне розгортання рівних, безакцентних мелодійних ходів. Моторно-пластичні асоціації архетипу "медитації" тяжіють до хитання, крутіння, маятникоподібного руху. Цим кодом відзначено багато релігійних співів у духовній музиці. Крім того, йому відповідають колискові пісні в музиці світській. Тобто характерним виявом коду-архетипу "медитації" є вся поглиблено-зосереджена сфера музичного вираження.

Як і будь-які соціокультурні феномени, ці комунікативні архетипи покладені в основу психо-емоційних кодів звукового музичного та мовного спілкування. В них зашифроване цілісне відношення між тим, хто говорить і тим, хто слухає; між "відправником" і "одержувачем" звукового повідомлення. Головне, що тут зашифровані культурний тип і психологічний лад їхньої соціальної взаємодії.

Комунікативні коди – культурні архетипи сягають глибокої давнини, засновані на фундаментальних психологічних інформаційних кодах, які і тепер слугують ключем для розшифровки основного змісту звукового висловлювання в різних видах і формах звукової комунікації, а тому і в різних жанрах і формах музичного мистецтва незалежно від її стильової приналежності.

Крім того, комунікативні коди-архетипи об'єднують звукове спілкування людей в єдиний акустико-семіотичний культурний універсум. В силу присутності в них незвукових еквівалентностей в

моторно-просторових формах ці архетипи можуть слугувати також кодом-ключем і для незвукових, неартикульованих форм комунікації. Наприклад, у мистецтві хореографії та частково в образотворчому мистецтві є зашифровані жести, коли, скажімо, рухи руки художника передають певні комунікативні наміри в залежності від творчої ситуації, емоційно-психологічного стану та настрою митця.

Отже, природа культурного коду знаходиться в надрах соціальної комунікації. Застосовуючи методи семіотики, Д. Кірнарська обґрунтовує комунікативні архетипи-коди як систему кодових відносин між учасниками процесу спілкування. Це можливо внаслідок того, що комунікативні архетипи засновані на фундаментальних психологічних інформаційних кодах. Саме ці коди-архетипи дотепер слугують ключовою розшифровкою змістів естетичних повідомлень у різних видах мистецтва незалежно від стилю, культурного часу і простору.

Як бачимо, погляди сучасних вчених на мову, культуру, знак, код є близькими структуралістському і постструктуралістському розумінню, які так чи так спираються на семіотику і теорію комунікації, на системно-структурний, лінгвістичний аналізи.

Розуміння культурного коду, який сполучає цінності духовної сфери в цілому, пов'язує між собою мистецтво, науку, філософію, релігію, мораль. Ця синкретична властивість притаманна і сучасній художній культурі з її проявами міжвидових взаємодій. Тому аналіз кодів мистецтва, може бути заснований на концепції культурологічної герменевтики, яку розробила українська дослідниця О. Колесник у монографії [5]. Її робота присвячена міждисциплінарному підходу до інтерпретації мистецьких творів у контексті "культурологічної герменевтики", яка за її тлумаченням, є загальною настановою на "взаємопрояснення різних аспектів художнього твору та його культурного контексту" [5, 9]. Одним з основних принципів "культурологічної герменевтики", на її думку, є взаємозалежність розуміння тексту та його культурного контексту, зокрема парадигми певної культури, яка формується в результаті взаємодії синхронічних та діахронічних факторів. Найбільш адекватним шляхом її вивчення є аналіз культурних універсалій, таких як архетип, сигнатура, міфологема, міфос та ін. Практично всі вони є транскультурними, але їхня комбінація та форми художньої інтерпретації унікальні для кожної національної традиції [5].

Розшифровуючи поняття "культурологічної герменевтики", О. Колесник особливого значення надає таким чинникам, як: "осягнення багатьох смислових шарів (їхня кількість може варіюватися, залежно від типу тексту, від інтеграції цих шарів навколо єдиного "центру"; прийняття до уваги найширшого контексту, передусім – на рівні культурних універсалій" [5, 54]. Вона зауважує, що в наш час практично в усіх суспільствах традиція виявляється сильно розхитаною і викликає тенденції до її реставрації або інставації, шляхом переінтерпретації давніх тем і сюжетів. В цьому процесі важливим засобом постає діалог культур і цивілізацій, що потребує осягнення синхроністичної та діахроністичної парадигм. Тож, інтертекстуальні та інтеркультурні виміри при аналізі властивостей твору забезпечують подвійність (і більше) інтерпретацій.

Такий діалог традицій набуває форми взаємного збагачення (відторгнення) і враховуються при художній інтерпретації тексту, яка пов'язана із художньою комунікацією. Ці міркування О. Колесник підтверджують думки і Ю. Лотмана, і Н. Кириліної про наявність "культурного коду", який забезпечує комунікативний процес в різних видах мистецтва. О. Колесник виділяє при цьому метод культурологічної герменевтики для правильного розуміння смислу тексту та одночасного сприйняття більшої кількості смислових планів, тобто, "багатошарового" підходу заради досягнення єдиного смислового та художнього цілого навколо "пафосу" мистецького артефакту [5, 55].

Наукова новизна роботи полягає у розширенні уявлень про природу і функції культурного коду. На основі досліджень загально-семантичного і культурологічного наповнення поняття "код" уточнені визначені його основні дефініції, присутність і розуміння в науковій сфері (філософія, математика, інформатика, семіотика, лінгвістика, культурологія, літературознавство, мистецтвознавство тощо) та ненауковій (міфологія, релігія, мода, художня творчість, повсякденне життя соціокультурна діяльність людей).

Висновки. Отже, на основі вивчення сучасної наукової культурологічної та в т. ч. мистецтвознавчої літератури, визначено основні методологічні підходи й теоретичні основи аналізу природи і функцій коду культури та мистецтва. Методологія дослідження полягає в застосуванні системного підходу, який розкриває особливості природи і функцій коду культури і мистецтва та основні види культурних кодів: логічний, семантичний, стилістичний, соціокультурних відносин, взаєморозуміння та ін. Будь-який код є частиною комунікативного процесу, тож має бути пізнаваним і зрозумілим усіма учасниками спілкування. Його функції в комунікації – інтерсуб'єктивність, інтерактивність, перцептивність як сприйняття і пізнання.

Відтак, проблема коду культури і мистецтв належить до міждисциплінарної сфери гуманітарної й природничої галузей знання. Загалом код – це формула, штамп, образ, знак, символ, інтонація, архетип, які мають незмінні якості, але можуть трансформуватися в залежності від культурно-історичного середовища. Зокрема, семіотична природа коду має довготривалу історію і пов'язана з процесом кодування інформації в різних формах духовної культури, в т. ч. мистецтва.

Література

1. Андрейчук Н. І. Застосування терміну код в антропокультурній лінгвістиці / Н. І. Андрейчук // Вісник Нац. ун-ту "Львівська політехніка". Серія: Проблеми української термінології. – № 648, 2009. – С. 113-117.
2. Асафьев Б. В. Музыкальная форма как процесс / Б. В. Асафьев. Кн. 1, 2. – Л.: Музыка, 1971. – 376 с.
3. Кирилюк О. Життєзначущі орієнтації людини в світі та об'єктивні чинники формування культури / О. Кирилюк [Електронний варіант]. – Режим доступу : <http://www.myslenedrevo.com.-ua/uk/Sci/Culturology/uvuk/Universality/Progress.html>.
4. Кирнарская Д. К. Психология специальных способностей. Музыкальные способности / Д. Кирнарская. – М.: Таланты – XXI век. 2004. – 496 с.
5. Колесник О. С. Феномен інтерпретації в художній культурі : монографія / Олена Сергіївна Колесник. – К.: НАКККиМ, 2014. – 265 с.
6. Культурология. XX век. Энциклопедия: В 2 томах / Ред. С. Левит. – СПб.: Университетская книга, 1998. – 447 с.
7. Лотман Ю. М. Статьи по семиотике культуры и искусства / Предисл. С. М. Даниэля, сост. Р. Г. Григорьева. – СПб.: Академический проект, 2002. – 543 с.
8. Постмодернизм. Энциклопедия / сост. А.А. Грицанов, М.А. Можейко. – Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. – 1040 с. (Мир энциклопедий). Режим доступу: http://yanko.lib.ru/books/encycl/post_mod_encyclp_all.html#_Тoc1654-6803.
9. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики / Ф. де Соссюр; [пер. с фр. А. М. Сухотин] // Ф. де Соссюр. Труды по языкознанию. – М., 1977. – С. 31-285.
10. Шеннон К. Математическая теория связи // Работы по теории информации и кибернетике / Клод Шеннон. – М.: Иностранная литература, 1963. – С. 223-332.
11. Paivio A. Imagery and verbal processes / A. Paivio. – New York, 1981. – 608 p. – Режим доступу : <http://www.lifecircles-inc.com/Learningtheories/IP/paivio.html>.

References

1. Andreychuk N. (2009). Use of the term code in antropokulturnogo linguistics. Journal of Nat. Zap "Lviv Polytechnic". Series: Problems of Ukrainian terminology [in Ukrainian].
2. Asafiev B.V. (1971). Musical form as a process. L.: Music, 1971 [in Russian].
3. Kyryliuk O. (1996). Zhyt'tieznachushchi orientatsii liudyny v sviti ta obiektyvni chynnyky formuvannia kultury. Access : <http://www.-myslenedrevo.com.ua/uk/Sc-i/Culturology/uvuk> [in Russian].
4. Kirnarskaya D. (2004). Psychology special abilities. Musical ability. M.: Talents – XXI century [in Russian].
5. Kolesnik O. (2014). The phenomenon of the interpretation in the artistic culture: monograph. K: NAKKKiM [in Ukrainian].
6. Cultural. XX century. Encyclopedia : In 2 volumes / Ed. S. Levit. (1998). St. Petersburg: University Book [in Russian].
7. Lotman Iu. (2002). Stat'i po semiotike kul'tury i iskusstva. SPb.: Akademicheskii proekt [in Russian].
8. Postmodernism: Encyclopedia. (2001). Gritsanov, A., Mozheyko, M.A. (Eds.).Minsk Interpresservis: Bk. House [in Belarus].
9. F. de Saussure. (1977). Course in General Linguistics Trans. with fr. AM Sukhotin. Works on linguistics. Moscow [in Russian].
10. Shannon K. (1963). Matematicheskaiia teoriia svyazi // Raboty po teorii informatsii i kibernetike. M.: Inostrannaia literatura [in Russian].
11. Paivio A. (1981). Imagery and verbal processes. New York. Access : <http://www.l-ifecircles-inc.com/Learningtheories/IP/paivio.html> [in English].

Стаття надійшла до редакції 14.01.2016 р.